

VAS RÉKA

„Maglehet, hogy rosszul gondolkozok a mostani világhoz képest”

Gönczruszkai Kornis Anna grófnő naplója, 1850–1851

A múlt század második felében meginduló mikrotörténeti kutatások a vizsgálat léptékének változását jelentették. „Ez önarckép, nem pedig csoportkép” – fogalmazott Carlo Ginzburg erre a fordulatra utalva.¹ Az „új”, vagyis a „jó történelem”, ahogyan Georges Duby vélte, egyfelől megújulást hozott, „más, a korábbtól eltérő módon (nem csak a vájtfülűek számára érhetően, másokat kizárva ezzel) adja elő, ami lényegében a mondanivaló”, másfelől pedig a kutatás tárgyának tekintett forrásokat érintette a változás, amennyiben ennek a paradigmaváltásnak köszönhetően a történettudományak bármi a tárgya lehet.² Így kerültek a kutatás fókuszába a személyes magániratok, illetve a művészeti alkotások felkínálva mindenekelőtt a perspektívaváltás, a részletekre való odafigyelés, valamint az esetleges elhallgatások felfedésének lehetősége.

A személyes jellegű dokumentumok természetében rejlik, hogy általuk és bennük egyfelől egyéni nézőpontból látunk jelenségeket, történéseket, társadalmi folyamatokat, ezzel egyidőben pedig egy adott közösségre jellemző gondolkodás, felfogás, azaz a korszellem is tükröződik bennük. A személyes jellegű dokumentumok csoportjába tartozik a napló is, amely elsősorban az író gondolkodásmódját tükrözi, de annak társadalmi helyzetét, politikai nézeteit is megismerhetjük általa, ugyanakkor az önéletíráshoz hasonlóan, ahogy Erving Goffman fogalmaz, nemcsak az egyén portréja, hanem a „közösségi szellemé” is, egyszerre mutat személyes és kollektív valóságot.³

A naplórás célját és módját tárgyalva Philippe Lejeune négy kategóriát különböztet meg: kifejezés, elmélkedés, az emlékezet és az írás öröme. Kifejezni annyit tesz, hogy kommunikálni, papírra vetni azt, amit érzünk. Az elmélkedésnek két oldala van – mondja –, az önelemzés és a töprengés. A napló erre olyan teret és főleg időt kínál, amelyet sajátmagunkhoz, illetve saját ritmusunkhoz igazíthatunk. „Rögzíteni az időt annyit, mint megalkotni a papír-emlékezetet”, örömlenélmi az írásban pedig azt jelenti, hogy „jó érzés

¹ Az alternatív források beemelésének egy lehetséges módját adta Carlo Ginzburg, amikor a vizuális emlékek forrásként való kezelését javasolta a történetírás számára. Ginzburg, Carlo: *Mikrotörténelem. Két-három dolog, amit tudok róla*. In: K. Horváth Zsolt (szerk.): *Nyomok, bizonyítékok, mikrotörténelem*. Budapest, 2010. 7.

² Duby, Georges – Lardreau, Guy: *Párbeszéd a történelemről*. Budapest, 2003. 83.

³ Eredeti megfogalmazásban: „the construction of a public self”. Goffman, Erving: *The Presentation of Self in Everyday Life*. New York, 1959.; idézi: Pan, Sheri: *Anne Frank: Finding the Truth (and Lies) in Diary Writing*. *Journal of The Undergraduated Writing Program*, Annual. 2007–2008.

(http://www.columbia.edu/itc/uwp/journal/E3_Pan.pdf, letöltve: 2011. november 3.)

formába önteni azt, amit megélünk, fejlődni az írásban, létrehozni egy tárgyat, amelyben felismerjük magunkat”.⁴

A naplók kutatása felvet néhány etikai kérdést is. Mennyiben van jogunk valakinek a személyes dolgait kutatni, azt publikálni, értelmezni vagy bírálni? Különösen akkor, ha a szerzői szándék ellentétes volt a nyilvánosságra hozattal. Talán hiteltelennek tűnik ezt a kérdést egy olyan írásban feltenni, amely a következőkben éppen egy ilyen természetű forrást vizsgál. Hisszük azonban, hogy fontos ennek a kérdésnek a szem előtt tartása – természetesen a leírtak elhallgatása, megmásítása nélkül – még akkor is, ha jelen esetben a naplóíró többször is utal rá, hogy naplóját másoknak is meg szokta mutatni.

Gróf Kornis Anna naplója, 1850–1851

Kornis Anna naplójára a Kolozsvári Lucian Blaga Központi Egyetemi Könyvtár kézírattárában bukkantam rá. A kéziratot Szádeczky-Kardoss Béla, az Erdélyi Múzeum-Egyesület és az Egyetemi Könyvtár Kézírtató Osztályának akkori vezetője vette nyilvántartásba 1912-ben.⁵

A bejegyzéseket fekete tintával írták, szép, igen jól olvasható írással. Helyenként aláhúzások vannak grafitceruzával, valaki bizonyára utólagosan jegyzett bele.⁶ A leírtak az 1850. október 1-je és 1851. február 18-a közti időszakot ölelik fel. A füzet nagyságú, félbőr kötéssel díszített, vörössárga mintás könyvecske azonnal felkeltette érdeklődésem. A napló elsősorban művelődés-, mentalitás- és társadalomtörténeti szempontból értékes, ám a nyelvészek, irodalomkritikusok vagy a pszichológia iránt érdeklődők, de tulajdonképpen bárki számára hasznos és érdekes lehet. A feljegyzésekből a 19. századi – elsősorban magyar és osztrák – nemesség életmódjának néhány jellemzője – a korabeli családmódel, a leánynevelés, a magánélet néhány aspektusa, különösen a házassággal kapcsolatos elképzeléseket illetően, a társasági élet és az azt meghatározó normák – rajzolódik ki, ugyanakkor szempontokat ad a kor embereszményének megragadásához is. A műfaj szubjektív jellegéből adódóan arra is érdemes figyelni, hogy a szerző, esetleg környezete hogyan élte meg a korukat jellemző politikai, gazdasági, társadalmi változásokat, és hogyan értékelték azokat;⁷ hogyan nyilvánul meg az emlékezet működési mechanizmusa a megjelenítettek módjában, de ugyanígy érdekes lehet az író énképének saját maga általi kialakítása, a kifejezőmód, a nyelvhasználat, a helyesírás, az íráskép is.

Kornis Anna grófnő

A Kornis család címerét valószínűleg Zsigmond királytól nyerte, egyszarvút, azaz unikornist ábrázol. Erdélybe való betelepülésük Szapolyai János uralkodása (1526–1540) alatt történt, amikor Kornis János Udvarhelyszékben nyert birtokot.⁸ A család férfi tagjai aktí-

⁴ Lejeune, Philippe: *Hogyan végződnek a naplók?* In: Z. Varga Zoltán (szerk.): *Önéletírás, élettörténet, napló; válogatás Philippe Lejeune írásaiból*. Budapest, 2003. 216–217.

⁵ Szádeczky-Kardoss Béla levele gr. Károlyi Lászlóhoz, Szeged, 1926. január 14. Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: MOL). Károlyi-hagyaték. P 387. B. 3. A levél megírásának szándéka az volt, hogy felhívja a gróf figyelmét a naplóban idézett, édesanyja által írott levélre. A napló jelenleg Kolozsári Lucian Blaga Központi Egyetemi Könyvtárban a *Különgyűjtemény* megnevezésű gyűjtemény Ms. 1862. jelzete alatt található.

⁶ A december 2-i bejegyzésben egy rajzot említ a napló, amiről nem tudni, hova vészett.

⁷ Benda Gyula: *Társadalomtörténeti tanulmányok*. Budapest, 2006. 8.

⁸ Ezért Székely-Kornisnak is hívták, utódai alkották a homoródszentpáli ágat. Gudenus János József (szerk.): *A magyarországi főnemesség XX. századi geneológiája*. 1. köt. Budapest, 1990. 100.

van részt vettek a politikában és a közéletben, katonai téren is jeleskedtek, illetve magas hivatali és egyéb tisztségeket töltöttek be. A családnak széles rokoni, baráti és ismerősi körébe tartozott a korabeli magyar arisztokrácia színe-java, így a Bethlenek, Perényiek, Hallerek, Bornemiszák, Károlyiak, de osztrák, angol, sőt lengyel főnemesi családok is.

Kornis Mihály – Anna édesapja –, gróf Kornis Ignác és gróf Teleki Anna fia 1796 áprilisában született Désen. Hivatali pályára lépett, kezdetben fogalmazó (1818), majd 1824-ben titkár, két évre rá pedig kővárvidéki, majd 1829-től Kolozs megyei adminisztrátor, végül 1832-ben királyi kincstári tanácsos lett. Az 1834-es erdélyi országgyűlésen a katolikus rendek között szerepelt. Mindezek mellett a Magyar Tudós Társaság Igazgatótanácsának is tagja volt. 1830. július 4-én kötött házasságot iktári Bethen Sámuel gróf és saárdi Simén Anna lányával, Katalinnal (1814, Kolozsvár – 1871, Pest).⁹ Négy gyermekük született, sorrendben: Klára (1834, Gönczruszka – 1906, Abházia), Miklós (1831, Kolozsvár – 1880, Baca), akit Ádám (1832, Szeben – 1868, Budapest) követett. Negyedik volt a sorban Anna, aki 1836. május 18-án Kolozsváron látta meg a napvilágot. Az ő születését édesapja már nem érthette meg, 1835 novemberében tüdővészben meghalt.¹⁰

A megözvegyült feleség hamarosan másodszor is férjhez ment gróf Bánffy Miklóshoz (1801, Marosvásárhely – 1894, Budapest), aki a marosvásárhelyi Református Kollégium elvégzése után az Erdélyi Királyi Tábla ülnöke lett.¹¹ 1839–1848 között Alsó-Fehér vármegye főispáni tisztségét töltötte be. Emellett az Erdélyi Református Egyház főgondnoka, a Lipótrend kis- és nagykeresztése, 1856-tól ausztriai birodalmi gróf, 1882-től főpohárnokmester, illetve a hét magyar zászlósúr egyike, így a magyar főrendiház örökös tagja volt.¹² Iktári Bethlen Katalinnal 1840. június 9-én keltek egybe Kolozsváron. Házasságukból két gyermek született, Erzsébet (1841, Kolozsvár – 1913, Bécs) és György (1845, Kolozsvár – 1929, Bonchida).¹³

A családhoz erősen ragaszkodó lányt szoros kapcsolat fűzte mindenekelőtt édesanyjához, szinte nincs is olyan nap, amikor meg ne említené őt a naplójában. Az anya a család összetartójaként tűnik fel, ő szervezi meg és irányítja a gyermekek nevelését, emellett a család rokoni és társasági kapcsolatait is ő tartja össze, ugyanakkor a főúri családoknál szokásban lévő többszöri költözködést is ő koordinálja. Némi szigor és következetesség érzékelhető a gyermekek nevelésében, ugyanakkor körültekintő viszonyulást látunk például a pénzügyeket illetően.

„Nincsen nekünk egy barátunk. Apám!, mit bánja ő akármi történik velünk. Domokos bácsi, kit imádok, szeret, de nem teszen semmit értünk. Oh!, csak anyám az, ki szeret és mindent értünk áldozna”¹⁴ – fogalmaz egy alkalommal. A mostohaapa – közvetlen módon – kisebb szerepet játszik Anna életében. A korabeli családmodellben az apa feladata volt az anyagi jólét megteremtése, illetve ő képviselte a családot a közéletben. Kevesebbet érintkezett gyermekeivel, jóllehet ő lévén a család feje, általában övé volt a döntő szó a gyermekek

⁹ *A magyarországi főnemesség XX. századi geneológiája*, I. 100.

¹⁰ Dr. Veress Endre: *A Göncz-Ruszkai Gróf Kornis-Család Anyakönyve (1446–1917)*. Budapest, 1917. 38–66.

¹¹ Gaál György–Gránitz György: *Örök Házsongárd. Kolozsvár és sírkertje a századok sodrában*. 2. köt. Kolozsvár, 2010. 47.

¹² *A magyarországi főnemesség XX. századi geneológiája*, I. 47.

¹³ Bánffy Miklós első felesége gróf Wesselényi Katalin volt, akitől Béla nevű gyermeke született. Elváltak. Gaál–Gránitz: *Örök Házsongárd*, 101.

¹⁴ A naplóbejegyzés helye: 1850. november 10. (A továbbiakban az egyszerűség kedvéért csak a bejegyzés dátumát közöljük.)

taníttatását, hivatás- és párválasztást illetően egyaránt. A romantikus családmódel több közvetlenséget kívánt meg a szülők részéről, egyre inkább „integrálni” kezdte az apát is.¹⁵ Az Anna és nevelőapja közti viszony nem feltétlenül értelmezendő rossz viszonyként, hiszen alapvetően egy ideális család képe rajzolódik ki a naplóból. A szülők viszonyáról azonban nem szól a napló.

Anna testvérei közül nővérével, Klárával állt a legszorosabb kapcsolatban. A ragaszkodás kölcsönös volt, ahogyan az egymásnak írott levelekből – például a naplóban idézett levélből – is kiderül.¹⁶ Két bátyjához, Ádámhoz és Miklóshoz szintén szorosan kötődött, rólok is gyakran említést tesz Anna. A szűk családhoz tartozott Bethlen Katalin testvére, Bethlen Domokos gróf is („Domokos bácsi”)¹⁷, akire ugyanúgy gyakran hivatkozik. A nagybácsi néha meglátogatja Annát, néha pedig ő megy vizitába hozzá.

A közölt ábrán az eddig elmondottakat próbáljuk láthatóbbá tenni. A grafikon Annának a családtagok mellett a barátokként említett személyekkel, illetve a közvetlen környezetében lévőkkal való kapcsolatát mutatja, aminek fokmérőjéül a naplószövegben való említés gyakorisága szolgált. Ezt zárójelben számmal jeleztük.

Külső és belső tér – A naplóírás körülményei

A származásnak, illetve különösen a családfők által betöltött tisztségeknek és viselt címeknek – a naplóból is érzékelhető módon – fontos szerepe volt a család életkörülményeinek alakulásában, meghatározták annak közéleti helyét, ismerősi kapcsolatait, de a gyermekek nevelését és házasságait is. A *Kolozsvár* című lap tudósítása gróf Bánffy Miklós temetési szertartásáról igen sokatmondó: „...önzetlen hazaszeretet, a trón iránti hűség, a család iránti ragaszkodás és jóindulat.”¹⁸ Bánffy Miklós népszerű politikus volt, aki a konzervatívok táborában foglalt helyet a 1834–1835-ös, 1846–1847-es, illetve az 1848-as országgyűléseken. 1848 júniusában Mihályfalván lázadó román parasztok az életére törtek, ezért menekülni kényszerült Bécsbe. 1855-ben kapott osztrák, 1880-ban pedig magyar grófi rangot.¹⁹ Mindezeket annak érzékeltetésére idézzük, hogy mi indokolta a család Bécshez való kötöttségét, ottani tartózkodását, egyben pedig a naplóírás körülményeit is.

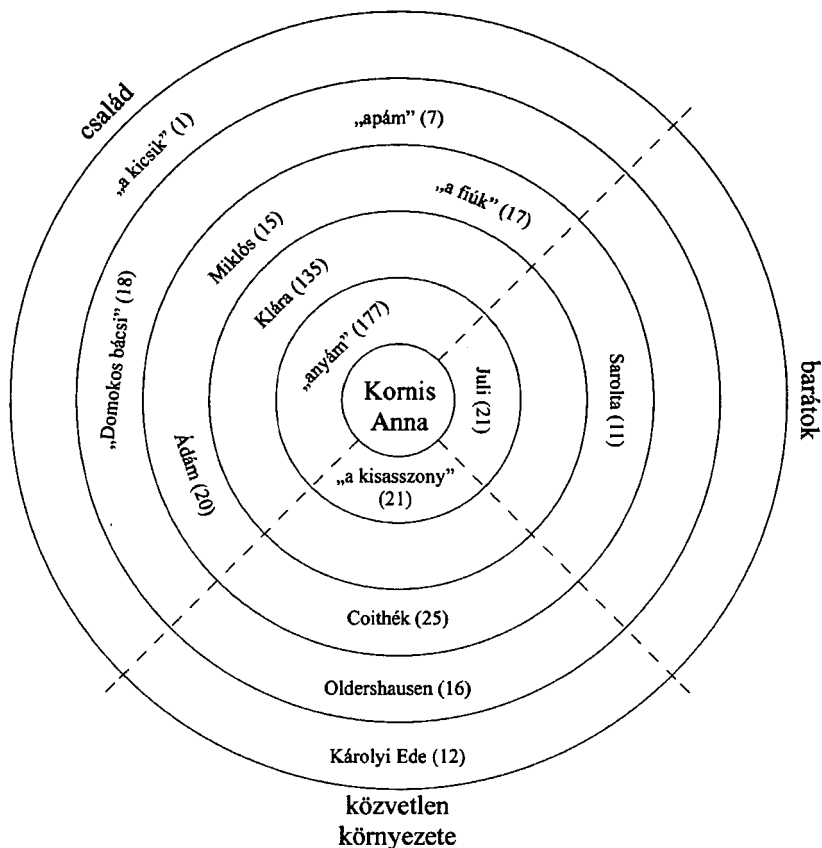
¹⁵ Fábri Anna: *Hétköznapi élet Széchenyi István korában*. Budapest, 2009. 15.

¹⁶ 1850. december 27.; a köztük lévő levelezésben – a későbbi leveleket is figyelembe véve – érdekes megfigyelni, hogy míg Klára magázza hűgát, Anna tegezi nővérét. Kornis Anna levele Károlyi Klárának. MOL Károlyi levéltár, P387. B. 2. k.

¹⁷ A család többi férfitagjához hasonlóan ő is magas tisztségeket és különböző címeket viselt: császári és királyi kamarás, a Lipót-rend keresztese, aransarkantyús vitéz volt, de johannita lovagként is említik. Bécsben megjelent munkája *A' nemzeti jól-létről* című könyvecske. Héderfáján tartózkodott, illetve Hetzendorfon is volt birtoka. Feleségül vette báró Wesselényi Zsuzsannát, akivel később elváltak, gyermekük nem született. Utóda nem lévén, vele halt ki az iktári Bethlen ág. 1866-ban hunyt el, Kolozsváron a Házsongárdi temetőben levő Bethlen-kriptában nyugszik. Unitáriusnak keresztelték, de halála előtt nem sokkal áttért a katolikus vallásra, ezt mutatja az általa építtetett kripta kialakítása is. Gaál-Gránitz: *Örök Házsongárd*, 41–43.

¹⁸ Gaál-Gránitz: *Örök Házsongárd*, 47.

¹⁹ Pálmány Béla (szerk.): *Az 1848–49. évi első népképviseleti országgyűlés történeti almanachja*. Budapest, 2002. 1141.

20

A mindennapi élet gazdasági, politikai eseményei kevésbé témái a naplóbejegyzéseknek néhány esetet kivéve. Jóllehet a nőknek a politikában való részvételéről a 19. század közepén igencsak megoszlottak a vélemények. A nők közéleti, de különösen politikai szerepvállalásával, tevékenységével kapcsolatos meglátások közül az egyik legerőteljesebben képviselt vélemény szerint a nők bekapcsolódása a döntéshozatalba a család és a háztartás elhanyagolásához vezetne, így a honleányi szerep betöltésének inkább a passzív formáját támogatták. Ennek a tábornak a nézőpontját képviselte Pálffy Pál is,²¹ aki az egyik bejegyzés tanúsága szerint egy bál alkalmával azt tanácsolta Annának, hogy ne politizáljon, mert az egy nőt visszataszítóvá tesz.²² Az említett „hiány” véleményünk szerint inkább a naplóírást motiváló tényezőkkel – az otthontól és a barátoktól való távollét – és a szerző személyiségével – az érzelmekre, benyomásokra fektetett hangsúly – magyarázható.

²⁰ Ehhez az eljáráshoz ötletként szolgált: Macfarlane, Alan: *The Family Life of Ralph Josselin, a Seventeenth-Century Clergyman. An Essay in Historical Anthropology*. Cambridge, 1977.

²¹ Pálffy Pál, császári királyi kamarás, 1855-ben vette el Károlyi Geraldine grófnőt, Károlyi Ede és Károlyi Sándor testvérét.

²² 1850. november 30.

„...ez a könyv az én barátném” – A szerző–napló viszony

Anna feljegyzéseit Hitzingben²³ írja nevelőnőjénél való tartózkodása alatt, így a naplóban leírtak jelentős hányada a tanulás köré szerveződik. Anna az főrangú lányokhoz hasonló nevelésben részesül. Fogékony és szorgalmas diáknak bizonyul, aki szívesen és rendszeresen készül az órákra. Hittant, rajzot tanul, zongora-, ének- és táncórákat vesz, emellett angol, német és francia órái vannak. A tudás és a hasznos ismeretek megtanulása mellett nagy hangsúlyt fektettek a műveltségre is, ami a kultúra ismeretén túl az adott társadalmi réteget jellemző normák, szokások, azaz a „jó erkölcs” ismeretét, elsajátítását jelentette.

A fiatal lányok nevelését az anya mellett elsősorban egy olyan hölgyre bízták, aki maga is hasonló környezetben nőtt fel, és hasonló nevelésben részesült. Ezt a szerepet töltötte be Anna esetében „Cavaliero kisasszony”, akivel egyfajta baráti viszony alakult ki. A fiatal lány tisztelettel és szeretettel beszél nevelőnőjéről, együtt mennek vizitálni, „komisziókat csinálni”,²⁴ színházba, kiállításokra és egyéb eseményekre is.²⁵

Mindennek ellenére Anna soha nem tud igazán eltekinteni attól, hogy a „kisasszonynál” idegen helyen van, távol a családjától. Az otthon és az idegenség kettőssége átítatja a szöveget: „...milyen különbség otthon lenni és idegeneknél. Ámbár a kisasszony nagyon jó, és mindent megteszen, hogy mulassuk magunkat...” – írja.²⁶ A folytonos vágyakozás, az aktuális helyzettel való elégedetlenség hozzájárul Anna jellemrajzához, ugyanakkor megadja a szöveg dekadenciába áthajló hangulatát is.

A családtól való távollét érzésével a barátok hiánya párosul. Két barátnőt említ a napló, Julit mint a legjobb barátnőt és Saroltát. Nathalie-val együtt tanulnak egy darabig, de csak pajtási viszony alakul ki köztük. A két előbbivel leveleznek, mivel Juli és Sarolta Kolozsváron laknak. Amikor Nathalie számára véget ér a tanulás, és elmegy „a kisasszonytól”, Annának már csak az ismerős osztrák család gyermekei, a Coith lányok maradnak. Anna nem tud velük baráti kapcsolatot kialakítani: „...nem gutírozom²⁷ – mind Nathalie és Lory – az ők társalgásukat. Az igaz, hogy szép, kellemetes, eszes leányok, de én nem tehetek róla, nem jönnek nekem úgy elé, mint Paulina vagy Róza, pedik ők több gefélligkeittal²⁸ voltak irántam, mind ezek, és mégse tekintetem őket mint barátnéimat, hiszen hogy tisztán megmondjam, hogy minek gondolom okát. (Annak, hogy ők nincsenek velem egy rangba.)” – magyarázza.²⁹ Majd: „Ezt ha valaki – mármint az, aki maga nem érzi – elolvassná, fogadom, hogy azt gondolná, hogy nincs elég eszem. Pedig én eleget foiszírozom magamot velük mint barátnékkal lenni, de nem tudok, hiába. Ezt legjobban fõgja érteni Juli, kivel minden gondolatunk, és õ is olyan nagy *arisztokrata*, mint én, és nem kötne intim barátságot egy bárkiné leányával. Meglehet, hogy rosszul gondolkozok a mostani világhoz képest.”³⁰ Anna szemmel láthatóan büszke a származására, bár kétségtelenül van benne bizonyos fokú belátás és alázat, mindenekelőtt pedig jólneveltség.

Ebben az élethelyzetben naplójának jelentősége felértékelődik: „...ez a könyv az én barátném, mert neki mondom meg minden titkaimat – ámbár szinte egy csepp sincs –, de mégis a gondolataimat jól esik, hogy ha valakinek szabadon kimondhatom. Nincsen egy

²³ Bécs XIII. kerülete.

²⁴ vásárolni (latin)

²⁵ 1851. január 10.

²⁶ 1850. október 3.

²⁷ kedvelem (német)

²⁸ kedvességgel, szívélyességgel (német)

²⁹ 1850. október 3.

³⁰ 1850. október 3.

barátném, nincsen egy [...] szív, melynek az én érzéseimet megmondhatnám”³¹ – veti papírra. A „kisasszonynál” töltött időszakot a fiatal lány a családjától és a barátaitól való elszakított-ságként éli meg, viszont belátja, hogy a nehézségek ellenére a tanulás az ő javát szolgálja.

Az olvasás, a levél-, sőt a naplóírás is fontos, ugyanakkor rendszeres tevékenységként jelenik meg, amit minden bizonnyal a magány érzete is motivál.³² Az író–napló viszony nem teljesen négy szemközti kapcsolat, hiszen Anna bevallása szerint a bejegyzéseket néha Juli és a nővére is elolvassa: „Igazán szégyellem magamot, hogy a stílusom, úgy mind az ortográfia, ebben a könyvben nagyon rossz. De csak Clarissnak és Julimnak mutatom meg, és ők megengednek nekem, és tudják, hogy jobban is tudok.”³³ Később immár egy nővérének küldött levélben is meghagyja: „Ne mutasd, kérlek, senkinek ezen borzasztó firkálást, ha szeretsz!”³⁴ Fogalmazásmódja több helyen is lehetséges olvasókat feltételez, a helyesbítések, magyarázkodások egy esetleges befogadó lehetséges reakcióira adott válaszként is értelmezhetők.³⁵

„...ő gazdag lesz, szép lesz, eszes lesz és herceg...”³⁶ – Az eszményi megragadása

A napló az írás, az önkifejezés, de az önismeret eszközévé is válik, saját reakciói, magatartása mellett gyakran reflektál a külső történésekre, az őt körülvevő személyek kinézetére, magatartására, megnyilvánulásaira is. Ezen a ponton ragadható meg a korszellem, a jó és helyes életről alkotott elképzelések, illetve a kor embereszménye, a férfi- és nőideál. Az eszménykép alakulását hagyomány és modernség, köz- és magánélet, egyén és közösség határozza meg, emellett pedig a fizikai környezet, a társadalmi helyzet és még sorolhatnánk a tényezőket. Ez tehát nem egy teljesen körülhatárolható fogalom sem térben, sem pedig időben. Nem állíthatjuk például, hogy a patriarchális társadalmakra jellemző női szerepekről alkotott elképzelés pontosan 1887-ig tartott, hiszen a publikáló, a világ különböző helyeire utazó, a bicikliző vagy szivarozó nő viselkedése megbontotta a hagyományos képet, új válaszokra készítette a közvéleményt. Az abroncsszoknyát sem éppen 1850-től 1870-ig viselték, mint ahogy a mintakövetés természetét, folyamatát is nehéz tetten érni térben a személyek mozgásának, illetve az információ áramlásának ellenőrizhetetlensége miatt.

A kor tanácsadó irodalmát és a személyes jellegű forrásokat összevetve megfigyelhető az elmélet és a gyakorlat, azaz a leírtak és az azok „betartása” közti eltérés, amit az eddig felsoroltak mellett az ízlés – ez a rendkívül szubjektív és egyéni értékítélet – is meghatároz.³⁷ A tizenöt éves Anna az arisztokrata, hamarosan eladósorba kerülő lányok szemszögéből értékeli. Ezeket figyelembe véve a Kornis-naplót érdemes összevetni más kortárs szerzők hasonló jellegű megnyilvánulásaival/írásaival is, például Slachta Etelka³⁸ vagy Kölcsey Antónia³⁹ feljegyzéseivel. Az említett források több szempont alapján is összehasonlíthatók

³¹ 1850. október 22.

³² „A napló gyakran krízisekhez kötődő tevékenység.” Lejeune: *Hogyan végződnek a naplók?* 215.

³³ 1850. december 10.

³⁴ Kornis Anna levele Kornis Klárának, 1859. október 10. MOL Károlyi levéltár. P 387. B. 2. k.

³⁵ Szávai János: *Irodalom, fikció, antifikció*. In: Mekis D. János – Z. Varga Zoltán (szerk.): *Írott és olvasott identitás; az önéletrajzi műfajok kontextusai*. Pécs, 2008. 28–29.

³⁶ 1850. november 2.

³⁷ Lásd: Fábri Anna (szerk.): *A művelt és udvarias ember. A társas viselkedés szabályai a magyar nyelvű életvezetési és illemtankönyvekben, 1798–1935*. Mágus Kiadó, 2001.

³⁸ Slachta Etelka soproni úrilány naplóit Katona Csaba közölte öt kötetben.

³⁹ Gábor Júlia (szerk.): *Kölcsey Antónia naplója*. Budapest, 1982.

egymással: egyfelől mindhárom körülbelül abban a korszakban keletkezett (az 1830-as évek vége – 1851), szerzőik majdnem azonos életkorúak, mindhármuk nő; a döntő különbség a naplóiírók származásában, társadalmi helyzetében rejlik, ami egy többszemponút, sok esetben átfogóbb kép kialakítására ad lehetőséget.

A Kornis-naplót illetően elsősorban két fontos tényező teremt alkalmat az eszményi megfogalmazódásának: az egyik Klára házassága, a másik pedig a téli idény, amely igen-csak kedvezett a társasági eseményeknek. Az ideális nő, illetve férfi a naplóban inkább külső tulajdonságok, illetve belső értékek alapján jellemzett, kevésbé a betöltött vagy neki szánt szerepek alapján. Az ideális férfi „termete szép”, legyen „jó ember”, azaz „nagylelkű”, „kedves” és „eszes”, dicséretes, ha Párizsban nevelődik.⁴⁰ Nővére házasságáról szólva Anna megjegyzi, hogy Pálffy Pál mellett – akit Klára számára ideális vőlegénynek gondol – szól az is, hogy magyar.⁴¹ Később kiderül az is, hogy Anna a maga részéről azt szeretné, ha Angliában egy gazdag lord felesége lehetne.⁴²

Az ideális férfiról–vőlegényről és házasságról szóló bejegyzések a naplószöveg egyik legértékesebb részét képezik. Itt ragadható meg az érzelmek és az érdekek viszonya, kettősége, olykor pedig a köztük húzódo feszültség is, amelyet általában a szülői álláspont eredményez. Anna előbb említett gondolatával szemben, hogy Pálffy Pál legyen nővére vőlegénye, Klára kezét végül Károlyi Ede kéri meg. A házasság az egész család számára fontos esemény. A szülők feltétlenül a frigy mellett állnak, mindamelllett, hogy a fiatalok között láthatóan kölcsönös vonzalom is kialakult, egy Károlyi vej jó partit jelentett anyagi és társadalmi szempontból egyaránt: „Anyám akarja, apám is, csak Clariss nem, ki küzdik [!] maga magával és nem tudja mit tegyen. Anyám azt mondja neki, hogy tegye meg, mert miért rontsa el egész jövődjét egy külső formáért.”⁴³ Az érdeket az is látszik igazolni, hogy bár a Bethlen család, akárcsak a Bánffy is protestáns család volt, ráadásul gróf Bánffy Miklós az Erdélyi Református Egyház főgondnoka, mégis támogatták a vallásváltoztatást. A fiúk egyéni véleményéről nincs tudomásunk, úgy tűnik mindenesetre, hogy ők is támogatták a házasságot.

Anna korántsem értett ennyire egyet nővére házasságával. Mindenekelőtt – Klarához hasonlóan – kisebb tragédiaként élte meg, hogy számukra, testvéreként, de az egész családnak is véget ért a közösen eltöltött idő.⁴⁴ Még ennél is fontosabb volt azonban a vallásváltoztatás ellenzése. A vallás Anna életében fontos szerepet játszott, ami a vasárnapi istentiszteleteken való rendszeres részvételen és a hittanórákon túl valódi hitbuzgóságot jelentett. „Én azt tartom, hogy nagy áldozat az, hogyha megteszi; és csak akkor tehetné meg, hogyha tiszta szívből érezné és mindenekfelel adorálja.” – fogalmaz. Ha mindez nem áll fenn, akkor ő ezt az áldozatot Klára helyében nem tenné meg, még ha az a házasság meggyógyulását is jelentené.⁴⁵ Édesanyja Annának is azt tanácsolja, hogy mivel még úgysem konfirmált, ő is térjen át a katolikus vallásra, hiszen ez megkönnyítené majd férjhezmenet-

⁴⁰ 1850. november 2.

⁴¹ 1850. december 24.

⁴² 1851. január 27.

⁴³ 1850. december 20.

⁴⁴ „O!, ha a múlta gondoltam, akkor láttam a boldog gyermeknapjaimot, melyek soha többé nem térnek vissza; láttam mindnyájunkat összegyűlve és diskurálva csendesen, és mindegyikünk kimondá érzéseit és gondolatjait, de fájdalom, e se lesz többé oly kellemetesen, mert Clariss nem a miénk többé!” 1851. február 7.

⁴⁵ 1851. január 20.

telét. Senki kedvéért nem változtatná meg a vallását, bár gyermekei lehetnének katolikusok – nyilvánítja ki Anna.⁴⁶

Az eszményi nőt a naplóból kiragadva két példával érzékeltetjük. Az egyik Anna nővérenek, Klárának a jellemzése: „Oh!, miért panaszol ő, kinek az Isten mindent megadott a perféctióra: szép mind [!] egy Vénusz, kedves, mind egy angyal, ártatlan, mind egy bárány, szíve tiszta minden intriga irigységtől, esze is sok van.” A másik példa a kisebbik Coith-lány leírása, aki „különös szép, még nem láttam egész életemben olyan szép gyermeket 13 esztendősen, nagyon grációse, de kicsi ideihez képest. Szőke vonklíja, mint arany és fekete szemei, milyeneket ritkán lát az ember, olyan [...] hosszú szemöldöke, nagyon fehér és rózsa-szín pófái vannak, s olyan, mind egy rózsa.”⁴⁷ Egy nő tehát legyen szép, csinos és „kellemetes”, mindenekelőtt pedig eszes, művelt és illedelmes.

A jó és boldog életéről szóló diskurzusban gyakran esik szó a pénzről a naplóban elméleti és gyakorlati síkon egyaránt. Annak ellenére, hogy a család erdélyi viszonylatban meglehetősen tehetősnak számított, Anna szerint anyagi gondokkal küzdenek: „...írja anyám, hogy újra megszorult a pénz dolgában, mindég a pénz csinálja a legnagyobb bajt. Azért is kérem az Istent, adna pénzt, mert akkor lehet tanulni és mindent megszerezni, ami kellemetes, és jót tenni”⁴⁸ – olvashatjuk. Mindamellet, hogy a boldogsághoz pénz kell, az Anna és Pálffy Pál közti eszmecsereben elhangzik az is, hogy sokan – nem helyesen – a vagyonért házasodnak. Maga Károlyi Sándor is, a nagyobbik Kornis lány első férjének testvére sem értett egyet épp a két család közti vagyonkülönbség miatt Klára és Károlyi Ede házasságával. „Ádám jött ma búsan és mondotta, hogy Alexander büszke és velek nem olyan freinlics⁴⁹ mások előtt, mind szokás szerént. Én mondtam neki, hogy az ő helyibe nem bánnám sokat, mert ez esztelenségre mutat. Azt is hallottam, hogy ő – egyedül az egész famillióban – ennek a házasságnak ellene volt. Szeretném tudni, miért, grófok vagyunk, mind ő, pénzünk nincsen annyi, az igaz, hanem a pénz nem teszi ki az embert”⁵⁰ – áll a naplóban.

Kornis Anna további tevékenysége

Kornis Anna grófnő (magán)élete további mozzanatainak felderítésére – több naplókötetről nem lévén tudomásunk – leginkább az általa folytatott és a neki címzett levelezés szolgál. Férjhezmenetele után is megmaradt a családtagokkal – különösen a mamával és Klárával – tartott szoros kapcsolat. Anna naplóból kirajzolódó személyisége áthatja leveleit is, a családhoz való ragaszkodás, az idegenekkel szembeni tartózkodás, a melankolikus hangvétel stb. ezekben az írásokban is visszaköszön.

A levelek témája legtöbb esetben az egyes családtagok holléte, hogyléte, ugyanakkor dokumentálják az ismerősök, rokonok látogatásait, olykor még egy-egy ruháról, ajándékról, vásárlásról is szó esik. A főnemesi életforma részeként gyakran változtatják szálláshelyüket Pest, Bécs, Radvány, Fót, Nagyhörcsök és Erdély között, illetve rendszeresen járnak fürdőre. Az egészség–betegség kiemelt jelentőségű téma a beszélgetésekben. Kisebbségi gondok merülnek fel, amelyek közül a legjobban a mama betegeskedése és későbbi halála, valamint Ádám testvére elvesztése viseli meg legjobban a családot.⁵¹ A levelezés-

⁴⁶ 1851. február 13.

⁴⁷ 1850. október 23.

⁴⁸ 1850. december 17.

⁴⁹ barátságos, szívélyes (német)

⁵⁰ 1851. február 3.

⁵¹ Bethlen Katalin levele Kornis Annának. 1868. augusztus 25. MOL Károlyi levéltár B. 1. a.

ben a naplóban megismert személyek többsége is megjelenik. Különösen, amikor Klára valamelyik fürdőhelyen tartózkodik, Anna mindig kéri, hogy számoljon be az ottani életről, kik vannak ott, hogyan tölti napjait, milyen híreket, pletykákat hall.

Kornis Anna 1854. július 15-én ment feleségül gróf Zichy Károly és gróf Eszterházy Fáni fiához, gróf Zichy Paulai Ferenchez (1822–1909), akinek közéleti tevékenységéből a konzervatív pártban betöltött szerepét, illetve a Magyar Földhitelintézet megalapításában való részvételét emelhetjük ki.⁵² „Mult szombaton ment véghez gr. Zichi és Kornis grófnő menyeközjük. Fényes menet kíséré az egyetemi templomba a boldog ifju párt”⁵³ – adott hírt a Hölgyfutár az esküvőről. Három gyermekük született: Sarolta (1855, Pest – 1924, Budapest), Margit (1856, Pest – 1925, Marchegg) és Antal (1859, Pozsony – 1921, Budapest). A család fő lakhelye a nagyhorcsóki Zichy-kastély volt, amit Anna tiszteletére Anna-várnak neveztek el.⁵⁴ Házasságukról megelégedettséggel és boldogan beszél, mindennap hálát ad azért, hogy „Palival” lehet.⁵⁵

A kutatás jelenlegi fázisában gróf. Zichy Paulai Ferencné Kornis Anna közéleti tevékenységét mindenekelőtt a jótékonykodás terén lehet megragadni. Ennek egyik legfontosabb mozzanata az özv. Damjanich Jánosnéval és özv. gróf Batthyány Lajosnéval közösen megalapított és vezetett Magyar Gazdasszonyok Országos Egyesülete⁵⁶ volt, amely alakuló ülését 1861. március 15-én tartotta. Az említettekén kívül „ott volt a magyar úri társadalom számos kiválósága”, a hölgyek mellett az egyesület támogatói között találjuk Deák Ferencet vagy Eötvös József bárót is.⁵⁷ Az egyesület tevékenységei közül kiemelt népszerűségnek örvendett az 1860. április 3-án és 4-én rendezett „műelőadás”, illetve az 1864. február 11–14. között megrendezett vásár. Az előbbi jótékony célú műsor a főúri társadalom szereplésével zajlott a horvátországi ínségben szenvedők megsegítésére, a két nemzet közti barátság megújítása jegyében. A repertoáron szereplő *Zrínyi Miklós esküje* című „élőképben” látható a közönség többek között Kornis Annát, Kornis Ádámot, Bánffy Erzsébetet, illetve Károlyi Sándort is.⁵⁸

A bazárról Károlyi Ede a Keleti Újság 1860. márciusi számában a Degenfeld Emma és Zichy Pálné Kornis Anna standjában történekről tudósít, ahol „kivált a vagyonosságukról a hölgyek előtt ismert férfiak itt a legsajátságosabb alkukat tették.”⁵⁹ „A hölgyvilág szépsége-

⁵² Dr. Halász Sándor (szerk.): *Magyar Országgyűlési Almanach. A Magyar Tudósító Almanachja az 1906–1911. évi országgyűlésről.* Budapest, 1906. 116.

⁵³ *Hírharang* Hölgyfutár. Közlöny az irodalom, társasélet, művelődés és divat köréből, 2. évf. 1854. július 19.

⁵⁴ Egyes kutatók szerint Ybl Miklós tervei alapján épült 1852–1855 között, mások viszont Weber Antal nevét jelölik meg a kastély tervezőjéül, szerintük Ybl Miklós csak az 1860-as átalakítási tervek készítője. Lásd J. Csaba Fekete – J. Csaba Fekete – J. Csaba Fekete – Katalin Marótyz: *Egy példa a magyar építészet 1000 évéből: a nagyhorcsókpusztai elpusztult Zichy-kastély.* Építés- és építészettudomány, 36. köt. (2008) 3–4. sz. 143–188.

⁵⁵ Kornis Anna levelei Károlyi Klárának. MOL Károlyi levéltár. P 387. B. 2. k.

⁵⁶ *A Magyar Gazdasszonyok Országos Egyesületének története, 1861–1932. és alapszabályai, 1932.* Kiadja a Magyar Gazdasszonyok Országos Egyesülete. Budapest, 1932.

⁵⁷ *A Magyar Gazdasszonyok Országos Egyesületének története, 5.*

⁵⁸ *A nemzeti színházban tartott műkedvelői előadások.* Vasárnapi Ujság, 7. évf. (1860) 15. sz. 177.; Tomsics Emőke: *Fotográfia a hon oltárán.* Fotóművészet, 50. évf. (2007) 4. sz.

(http://fotomuveszet.com/index.php?option=com_content&view=article&id=188&Itemid=184 letöltve: 2011. november 3.)

⁵⁹ Károlyi Ede: *Horvátország ínséget szenvedő népe segélyezése ügyében.* Képes Ujság, 1860. március 25.; idézi: Tomsics Emőke: *Fotográfia a hon oltárán,* id. mű.

inek gyűjteménye volt ott együtt. Azok között legfeltűnőbb szépség volt egy, a konzervatív nemesi családok egyikének úrasszonya, Z... K... grófnő. Láttuk, mikor ez a büszke nő egy szegény parasztleánynak, ki a maga forintocskáját szintén elhozta a haza oltárára, nemcsak poharat töltött, de még kezét is szorította vele. (Ezt meg is énekeltek.)” – tette hozzá Jókai a Vasárnapi Újságban.⁶⁰

„Meghalt gr. Zichy Paulai Ferenczné, szül. Korniss Anna grófnő, csillagkeresztes hölgy, 60 éves korában Bécsben, hol látogatóban volt. Halála több főúri családot borított gyászba s nagy részvétet kelt” – számolt be a *Vasárnapi Újság* gyászjelentője 1901 novemberében.⁶¹ Bécsben temették el 1901. november 13-án, a Maxingstrasse 15. szám alatti temetőben nyugszik.

*

„Az emberek soha nem olyan naplót vezetnek, amelyet elvárunk tőlük. A valódi naplók gyakran unalmasak, csalódást keltőek [...] vagy lenyűgözők” – fogalmazott Philippe Lejeune *A napló mint „antifikció”* című tanulmányában.⁶² Kornis Anna naplója nem volt unalmas vagy csalódást keltő számomra, de nem is nevezhetném lenyűgözőnek. Önmagában nem forrástörténeti kuriózum, de egy ilyen jellegű forrás feltárása, értelmezése elindíthat bennünket az adott személy, illetve környezete által képviselt mentalitás megismerése és megértése felé.

⁶⁰ *Az inség-bazár Pesten*. Vasárnapi Újság, 11. évf. (1864) 9. sz. 84.; idézi: Tomsics Emőke: *Fotográfia a hon oltárán*, id. mű.

⁶¹ *Elhalálozások*. Vasárnapi Újság, 48. évf. (1901) 46. sz. 750.

⁶² Lejeune, Philippe: *A napló mint „antifikció”*. In: Mekis D. János – Z. Varga Zoltán (szerk.): *Írott és olvasott identitás; az önéletrajzi műfajok kontextusai*. Pécs, 2008. 20–21.